

ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію Ніколайчука Дмитрія
Олександровича «Київська губерньська адміністрація (1860-ті – 1917 рр.):
повноваження, структура, кадровий склад», поданої на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія
України**

Серед важливих проблем поступального розвитку України, центральне місце займає пошук ефективних моделей державного управління, децентралізація, розширення повноважень місцевих органів влади, збалансування державного та місцевих бюджетів. Низку теоретичних й практичних аспектів сучасного адміністративно-територіального та управлінського реформування можна відстежити на історичних аналогіях, управлінських моделях і практиках «центр-регіон», які впроваджувалися на території України у ХІХ – початку ХХ ст.

У вступній частині дисертації Д. О. Ніколайчук належним чином обґрунтував актуальність обраної ним дослідницької теми, вказав практичне та суспільно-політичне значення запропонованих теоретичних положень.

Формулювання теми дисертації узгоджується з метою та завданнями дослідження та відповідає внутрішньому змісту роботи. Хронологічні межі дослідження дозволяють проаналізувати ефективність управлінських стратегій у переломні крутозламні періоди, такі як: епоха «Великих реформ» 1860-1880 х рр., Перша російська революція 1905-1907 рр., Перша світова війна 1914-1918 рр.

Структура дослідницької роботи ретельно продумана й відповідає меті та визначеним науковим завданням. Вона побудована за проблемно-хронологічним принципом, має оригінальний та цілком виправданий розподіл на структурні частини. Розділи та підрозділи однакові за фізичним обсягом та мають оптимальне співвідношення у викладі фактологічного матеріалу, аналітичного опрацювання та авторських суджень, висновків.

Наукову новизну роботи визначає насамперед постановка і вирішення низки науково-дослідних завдань, які раніше були висвітлені істориками

частково, фрагментарно. Зокрема, автор уперше подає детальний аналіз нормативно-законодавчих актів і організаційних основ функціонування губернської адміністрації, методів та форм їх взаємодій з громадою, земськими установами, суб'єктами господарювання. Він відстежує особливості адаптації управлінських практик губернської адміністрації в еволюції суспільно-політичних процесів, у катаклізмах, соціально-економічних реформах тощо. Автор змальовує суспільно-професійний портрет чиновників різного рангу, які обіймали посади в Київській губернській адміністрації.

Все це дає нам підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Ніколайчука Дмитрія Олександровича істотно доповнює наукові знання щодо державної політики влади та управлінської бюрократичної системи Російської імперії, синтезує загальне розуміння сутності політичного режиму Романових. У дисертації розглянуто також і низку юридичних, управлінських та соціально-економічних аспектів, які надалі можуть бути доповнені окремими комплексними тематичними міждисциплінарними дослідженнями.

Практичне значення роботи не викликає заперечень, але дисертанту не завадило б конкретизувати напрями використання результатів дисертації для просвітництва, освітнього процесу, державного управління, розвитку місцевого самоврядування, кадрової політики.

У дослідженні здійснено достатньо ґрунтовний аналіз історіографії, що демонструє обізнаність здобувача з науковим доробком своїх попередників. Повною мірою відображено науковий доробок вітчизняних та зарубіжних істориків. Змістові частини історіографічного підрозділів чітко структуровані, у повній мірі відображені тематичні пріоритети та методологічні підходи дослідників дорядянської та радянської епох, показано поліфонію сучасних історичних та історико-правових досліджень. У той же час зауважимо, що історіографічний підрозділ, як у дисертації, так і в авторефераті, виокремлюється за обсягом. Але це не є вагомим зауваженням, адже, перевага все ж має надаватися теоретичним розділам, які спрямовані на реалізацію дослідницької мети. У ході аналізу робіт попередників здобувач наукового

ступеня обрав проблемно-аналітичний підхід, доцільність якого ми не піддаємо сумніву. Однак, в окремих моментах підрозділу нам не вистачило інформації для розуміння, як же здійснювалися моніторинг та еволюція управлінських моделей, стратегій управлінських практик від початку другої половини ХІХ ст. до сьогодення.

У цілому дисертанту вдалося творчо використати наукові доробки істориків та запропонувати своє бачення головних проблем дослідження, критично підійти до наукових висновків, запропонованих істориками у різні періоди, та згрупувати їх за різними підходами.

Цілком очевидним є те, що дисертаційна робота ґрунтується на основі використання широкого масиву джерельних матеріалів та застосування системи спеціально-історичних та загальнонаукових методів дослідження. У ході виконання завдань дисертації використані різні за видовими ознаками історичні джерела: нормативно-правові акти, статистичні дані, діловодна документація, періодична преса, мемуари, які автор виявив у Державному архіві Київської області та Центральному державному історичному архіві України, м. Київ. Кожній видовій групі джерел надано вичерпну характеристику, вказано ступінь їх інформативності, узгоджено місце та їх значення для розкриття наукових завдань. Поданого автором джерельного комплексу було цілком достатньо для реалізації дослідницьких завдань, але не зайвим було б згадати про джерелознавче та інформаційне значення комплексу колекцій фотографій, особистих речей чиновників, які зберігаються у музейних фондах. Досить цікавим є залучення дослідником джерелознавчого масиву художніх творів ХІХ – початку ХХ ст. Таким чином сучасникам легше зрозуміти стиль управління губернської влади та їх представників. Проте, до такого типу джерел слід відноситися критично, адже на письменників могли впливати суб'єктивні фактори (цензура, стереотипи, упередження, особисті образи тощо).

Використання у дисертації сукупності базових принципів здійснення історичного дослідження та вдалих, на наше переконання, добір методологічного інструментарію створили необхідне підґрунтя для глибини та

всебічного аналізу матеріалу та обґрунтованих висновків. Разом із цим дисертант не достатньо чітко обґрунтував обраний методологічний підхід. За контекстом – це інституційний підхід. Однак необхідно було довести його переваги. До явних позитивних аспектів підрозділу 1.3 віднесемо авторські визначення категоріальних понять, які використовуються у дисертації. Досить часто історики ототожнюють поняття «губернська адміністрація», «губернська канцелярія», «губернська влада», «губернське правління». Дмитрій Олександрович методами категорій та дефініцій визначив сутнісні ознаки та їх відмінності. Ефективна стратегія дослідження дозволила зайняти цілковито нейтральну позицію історика, який оперує фактами, влаштовує перехресний допит «свідків історії», відмовившись від упереджених характеристик імперських губернських, повітових чиновників.

Другий розділ дисертації «Київська губернська адміністрація в системі територіального управління Російської імперії» має цілісну структуру, у відповідних підрозділах розкрито ціннісні аспекти досліджуваної теми. Однак, на наше переконання, назви підрозділів занадто лаконічні, їм бракує проблемності. Вартувало б зробити їх більш цікавими, але у той же час й уникнути публіцистичності. Вивчаючи етапи становлення та еволюцію повноважень інституту губернатора Російській імперії у підрозділі 2.1 дисертант цілком справедливо відмічає, що в імперії Романових упродовж кінця XVIII–першої чверті XIX ст. практикувалося так би мовити «ручне управління», тобто не було єдиного виробленого стандартизованого підходу до управління тими або іншими територіями. Новим вважаємо висвітлення у підрозділі 2.1 способів і механізмів взяття під контроль новоутворених земських установ, заходів губернатора щодо відновлення імперського правління в Київській губернії під час Першої російської революції, діяльності інституту губернатора періоду Першої світової війни та, за умов оголошеного з серпня 1914 року, воєнного стану у губернії.

Дмитрій Олександрович об'єктивно висвітлив заходи центральної та місцевої влади щодо поступового вибудовування впродовж другої половини

XIX ст. вертикалі (чи як він зазначає «осі») «центр-регіон», розкрив специфіку адміністративної реформи Петра Столипіна, вказавши на безапеляційний талант цього історичного діяча як управлінця. Поряд із явними позитивними моментами, що домінують у характеризованій частині дисертації, зауважимо на частому використанні зворотів «як зазначає дослідник», «як вказує історик», «на думку дослідника», написанні не повних, а скорочених, за авторською логікою, власних назв нормативно-правових документів, окремими некоректними твердженнями. Наприклад, на стор. 75, відзначаючи успіхи реформаторської політики Петра Столипіна у сфері адміністративного управління, дисертант чомусь припускає, що ініціативи чиновника вищого рангу впливали на зародження чи формування громадянського суспільства в автократичній державі (!).

У підрозділі 2.2 «Губернське правління» також розглянуто вартісні аспекти досліджуваної теми. Виклад фактологічного матеріалу логічний та легкий для сприйняття. Дисертант на основі аналізу законодавства чітко визначив повноваження губернського правління, показав залежність особливостей функціонування даного інституту влади від об'єктивних обставин в Російській імперії та особистої позиції перших осіб держави щодо органів місцевого управління. Автором відстежена тенденція постійного розростання бюрократичного апарату губернського правління, проте він уникає прямої оцінки: бюрократизація позитивно впливала на виконання поставлених завдань чи навпаки викликала певні труднощі?

Розкриттю особливостей роботи канцелярії київського губернатора та відповідного інституту влади як віце-губернатор присвячений підрозділ 2.3. У даному підрозділі дисертант дотримувався принципу викладання фактологічного матеріалу, виробленого у попередніх структурних частинах роботи: від характеристики загальноімперського інструктивно-регламентаційного законодавства до розгляду специфіки функціонування названих інституцій у межах Київської губернії. У підрозділі автор подав порівняння штатів губернської канцелярії впродовж XIX – початку XX ст.,

розглянув специфічні функції київського військового губернатора, вказав на проблемні аспекти функціонування названих органів місцевої влади. Поряд з усіма позитивними моментами підрозділу та, виходячи з наведеного фактологічного матеріалу, доцільнішим було б зробити два підрозділи. Також більш коректним вважаємо виділення у діяльності губернаторської канцелярії менших за хронологічними відрізками етапів. Вартувало б і перейменувати деякі з них, адже, на наше переконання, етап інституалізації чи становлення не може розтягуватися на три й більше десятків років.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений характеристиці кадрового складу київської губернської адміністрації. У даній частині дослідницької роботи дисертанту у повній мірі вдалося відтворити суспільно-професійний портрет київського губернатора. Дмитрій Олександрович ретельно прорахував статистичні дані: середній вік, освітній рівень, державні нагороди та інші регалії, стану та професійну приналежність, матеріальні статки та сімейне становище. Дослідник проаналізував вікові категорії чиновників за царювання Олександра I, Миколи I, Олександрів II та III, Миколи II, що у свою чергу свідчить про своєрідні уподобання перших осіб Російської імперії. Окремо здобувач наукового ступеню виділив роль освіти у кар'єрі губернаторів. Він аргументовано довів зростання освітнього рівня в просуванні кар'єрними сходинками. У підрозділ 3.1 наведені дані та зроблені теоретичні висновки, які вводяться у науковий обіг уперше.

У підрозділах 3.2 та 3.3 Дмитрій Олександрович дотримувався тих же підходів та системно дослідив професійні та особистісні характеристики посадових осіб усіх чиновницьких рангів, які працювали у губернському правлінні, охарактеризував кадровий склад віце-губернаторів Київської губернії та корпус чиновників канцелярії київського губернатора. Здобувач наукового ступеню навів низку прикладів з особистого та професійного життя службовців канцелярії київського губернатора, тим самим зміг уникнути знеособлення, яке часто допускають дослідники управлінських систем.

Відзначимо також лаконічність та оригінальність висновків до кожної структурної частини дисертації. Загальні висновки до роботи відповідають поставленим завданням, мають аналітичний та узагальнюючий характер, виходять з тексту попередніх розділів, розкривають глибину розуміння автором дослідницької проблеми.

Завершується робота достатнім і кваліфіковано структурованим списком використаних джерел та літератури. Весь науковий апарат дослідження оформлений згідно з новими вимогами ДАК України. Текст роботи ретельно вичитаний, логічний, легко сприймається, фактично відсутні будь-які редакційні огріхи. Автореферат відображає зміст дисертації та основні результати дослідження та оформлений відповідно до чинних вимог. Фахові публікації здобувача наукового ступеню також присвячені розкриттю наукової проблеми, яка досліджена у даній дисертації.

Серед загальних зауважень до тексту дисертації, які мають рекомендаційний характер, виділимо наступне:

- у роботі часто вживається специфічна термінологія чи мовні звороти характерні для мови ділових паперів XIX – початку XX ст., тому окремі терміни слід було роз'яснювати у примітках та уникати прямого перекладу ділових зворотів царського періоду сучасною українською мовою;

- не зайвим було б декількома абзацами описати специфіку 12 повітів Київської губернії;

- у відповідних підрозділах з характеристик кадрового складу недостатньо уваги приділено характеристиці національного складу губернського правління та залежності національності, віросповідання й перспектив просування кар'єрними сходами.

- більше уваги слід було приділити опису будівель і приміщень губернського правління, їх технічному та комунікаційному забезпеченню;

Резюмуючи свої оцінки й зауваження, побажання та рекомендації маємо зазначити, що опонована дисертація на тему «Київська губерньска адміністрація (1860-ті – 1917 рр.): повноваження, структура, кадровий склад» є

оригінальним, самостійним науковим дослідженням із достовірними, належним чином обґрунтованими результатами, які органічно пов'язані з опрацьованим джерельним матеріалом та підтвержені узагальненнями й оцінками в рамках окремих сюжетів та цілих розділів. Висловлені нами зауваження та побажання мають рекомендаційний характер. Дисертаційне дослідження виконане на високому фаховому рівні та відповідає вимогам ДАК України, а її автор – Ніколайчук Дмитрій Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

кандидат історичних, викладач-методист

ДВНЗ «Калуський політехнічний коледж»

І.В. Ільницький